

Vzděláváním k deinstitucionalizaci

Sborník příspěvků a materiálů pro účastníky konference

14. listopadu 2012

Seminární centrum Akademie, Ostrava

OPERAČNÍ PROGRAM
LIDSKÉ ZDROJE
A ZAMĚSTNANOST

PODPORUJEME
VAŠI BUDOUCNOST
www.esfcr.cz

Obsah

Přednášející a vedoucí diskusí

PhDr. Mgr. Lada Furmaníková, Ph.D	Lektor a konzultant pro kvalitu sociálních služeb a manažerských dovedností
Mgr. Petr Kuneš	Rytmus, o. s.
Mgr. Radek Rosenberger	DOZP STOD
Mgr. Daniel Rychlík	KÚ Moravskoslezského kraje
Doc. PhDr. Jan Šiška, PhD.	Univerzita Karlova
PhDr. Jiří Tošner	Hestia, o.s.
Mgr. Soňa Vávrová, PhD.	Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně
PhDr. Karel Vít, PhD.	MPSV ČR
Vojtěch Zima	Rytmus, o. s.

Dopolední příspěvky

Transformace a deinstitucionalizace

PhDr. Karel Vít, PhD.

Cíle a doporučení pro vzdělávání: profesní příprava sociálních pracovníků a zdravotnického personálu z pohledu deinstitucionalizace

Mgr. Radek Rosenberger

Vzdělávání lidí s mentálním postižením v o.s. Rytmus

Vojtěch Zima

Deinstitucionalizace: co naznačuje mezinárodní výzkum?

Doc. PhDr. Jan Šiška, PhD.

Vliv vzdělávací podpory na průběh transformace

Mgr. Daniel Rychlík

Odpolední diskuse

Uživatelé a vzdělávání k deinstitucionalizaci

Mgr. Petr Kuneš

Poskytovatelé a vzdělávání k deinstitucionalizaci

PhDr. Mgr. Lada Furmaníková, Ph.D.

Supervize v podmínkách transformace sociálních služeb

PhDr. Jiří Tošner

Vzdělavatelé a deinstitucionalizace

Doc. PhDr. Jan Šiška, PhD.

Mgr. Radek Rosenberger

Bádání v (de)institucionalizaci

Mgr. Soňa Vávrová, PhD.

Transformace a deinstitucionalizace

PhDr. Karel Vít, PhD. MPSV ČR

Dlouhodobě se věnoval záležitostem EU a to v akademické sféře i jako konzultant. V letech 2003 – 2006 měl v rámci agentury CzechTrade na starosti projekty spolufinancované z prostředků EU, dva roky také na pozici vrchního ředitele sekce finance a provoz. Od roku 2009 působí na MPSV jako ředitel odboru implementace fondů EU.

Příspěvek:

Příspěvek shrnuje, proč je vzdělávání základem v procesu transformace. Ujasňuje způsoby a zaměření vzdělávání a následné využití vzdělávacích programů a metodik, které se v průběhu projektu Ministerstva práce a sociálních věcí Podpora transformace sociálních služeb vytvářejí. V návaznosti na transformační proces je také stručně představen Integrovaný operační program, jeho cíle a výsledky.

Cíle a doporučení pro vzdělávání: profesní příprava sociálních pracovníků a zdravotnického personálu z pohledu deinstitucionalizace

Mgr. Radek Rosenberger DOZP Stod

Sociální pracovník; vedoucí úseku služeb DOZP Stod; externí vyučující na VOŠZ Karlovarská v Plzni, obor sociální práce; lektor. V pomáhající profesi od roku 1992; v procesu deinstitucionalizace intenzivněji zapojen sedm let. Člen pracovní skupiny Vzdělávání k deinstitucionalizaci.

Příspěvek:

Je důležité si uvědomit, že profesní příprava personálu v pomáhajících profesích, zejména pak v bytových sociálních službách, musí být nutně jiná, než si žádá doposud převládající „oprašující“ model poskytování sociální služby.

Je nutné se zaměřit na jednotlivé cílové skupiny vzdělávání zvláště. Pracovní skupina Vzdělávání k deinstitucionalizaci navrhuje doporučení směrem k cílové skupině stávajících zaměstnanců sociálních služeb a jejich průběžného povinného vzdělávání. Vznikl návrh Desatera kroků pro transformující se zařízení, které má usnadnit orientaci v nabídce a pomoci při výběru vhodného vzdělávání tak, aby byla reflektována potřeba změny a transformace.

Další cílovou skupinou jsou budoucí pracovníci v sociálních službách. Pracovní skupina jednala se zástupci Akreditační komise MPSV a podala návrh na změny v kvalifikačním vzdělávání. Je zapotřebí více rozdělovat zaměření a obsah kvalifikačních kurzů podle toho, v jakém typu sociální služby bude pracovník působit.

V neposlední řadě pracovní skupina spolupracovala s Asociací vzdělavatelů v sociální práci. V dotazníkovém šetření bylo zjišťováno, zda se vůbec principy deinstitucionalizace a transformace bytových sociálních služeb učí, v jakých předmětech a v jakém rozsahu. Z výstupů vznikl návrh na spolupráci se vzdělavateli.

Vzdělávání lidí s mentálním postižením v o.s. Rytmus

Vojtěch Zima

Rytmus, o.s.

V o.s. Rytmus patří mezi mé úkoly tvorba a řízení projektů se zaměřením na sociální rehabilitaci pro lidi s mentálním postižením. Podílel jsem se na přípravě obsahu několika kurzů z nabídky o.s. Rytmus i na lektorském zajištění některých z nich.

Vzděláním jsem fyzioterapeut a v minulosti jsem pracoval v domově pro osoby se zdravotním postižením, základní škole speciální i na volné noze. Posledních 7 let pracuji v o.s. Rytmus.

O.s. Rytmus poskytuje sociální služby „podpora samostatného bydlení“ a „sociální rehabilitace“ v Praze a Karlovarském kraji. Cílovou skupinou organizace jsou převážně lidé s mentálním postižením, včetně lidí, kteří odešli z domovů pro osoby se zdravotním postižením a využívají sociální službu, která je poskytována v běžném prostředí.

Příspěvek:

Jedním ze základních kamenů práce o.s. Rytmus je i vzdělávání lidí s postižením. V současné době jsou v nabídce organizace následující kurzy, které je možno pomyslně rozdělit do 3 skupin.

- **První oblastí jsou praktické dovednosti, které absolventi kurzu mohou využít při hledání zaměstnání i v běžném životě.**

Cílem těchto kurzů je pomoci získat účastníkům takové informace a dovednosti, které jim ulehčí hledání zaměstnání a rozšíří činnosti, které mohou v zaměstnání vykonávat. Jedná se o tyto kurzy:

- Kurz Obsluha počítače
- Hospodaření s penězi
- Sociální dovednosti
- Všeobecný přehled
- Moje práva

- **Druhou oblastí jsou komplexní vzdělávací kurzy**

Jedná se o komplexní kurzy, které poskytují účastníkům vzdělání i formálním způsobem.

- Rekvalifikační kurz pro pracovníky v administrativě
- Kurz Základy vzdělání, který je realizován ve spolupráci se základní školou v Lubech

- **Třetí oblastí jsou pak kurzy, které si kladou za cíl vytvořit z lidí s postižením odborníky na konkrétní téma.**

Cílem těchto kurzů je připravit skupinu odborníků z řad lidí s postižením, např. bývalých uživatelů služeb o.s. Rytmus. Témata kurzů zahrnují oblasti, které se osobně dotýkají lidí s postižením. První oblast je srozumitelnost textů a druhá kvalita pobytových služeb.

Jedná se tedy o 2 kurzy:

- Úprava textů do snadného čtení
- Hodnocení kvality sociálních služeb

Deinstitucionalizace: co naznačuje mezinárodní výzkum?

Doc. PhDr. Jan Šiška, PhD. Karlova Univerzita

PhDr. Jan Šiška, PhD. je docentem na Pedagogické fakultě Univerzity Karlovy v Praze a Západočeské Univerzity. V devadesátých letech minulého století působil v pobytovém zařízení pro lidi s mentálním postižením ve Velké Británii. Po návratu do České republiky se zabývá problematikou podpory lidí s mentálním postižením zejména v oblasti vzdělávání, bydlení, práce a zplnomocňování. Jan se podílel na řadě evropských výzkumných a monitorovacích studií se zaměřením na deinstitucionalizaci a lidská práva lidí se zdravotním postižením. Je konzultantem evropské asociace lidí s mentálním postižením a jejich rodin Inclusion Europe, národním zpravodajem evropské organizace Academic Network of European Disability Experts, místopředsdou odborné sekce pro komparativní politiku a praxi při Mezinárodní asociaci pro výzkum mentálního postižení, IASSID. Jan je autorem řady domácích i mezinárodních odborných publikací.

Příspěvek:

V příspěvku shrnujeme vybrané výsledky mezinárodních komparativních výzkumů zaměřených na institucionální péči a komunitní služby, které jsou přímo ovlivněné pracovními postupy a postoji personálu. Četné studie porovnávaly výsledky obou modelů v různých doménách života člověka. Výzkumné zprávy zřetelně demonstrují lepší výsledky života v komunitě oproti ústavní péči, zejména v oblastech:

- volba a sebeurčení
- širší sociální síť a více přátel
- přístup k běžné občanské vybavenosti/veřejným službám
- účast na společenském životě
- příležitosti k rozvoji a udržení dovedností
- častější kontakt se zaměstnanci a větší zapojení personálu do probíhajících činností
- lepší materiální vybavení
- lepší přijetí ze strany komunity
- spokojenost obyvatel a jejich rodin

Méně zřetelné jsou výsledky komunitních služeb pro osoby s problémovým chováním. Nicméně je zřejmé, že komunitní služba je možná pro každého, včetně lidí s poruchami chování nebo s těžkým postižením.

Mezinárodní studie se rovněž shodují v charakteristikách ústavní péče. Institucionální modely se vyznačují vnějším vzhledem a uplatňovanou praxí. Jsou velké, segregují a kongregují lidi s mentálním postižením od běžné komunity. Často v nich převládají materiální podmínky, které běžná populace hodnotí jako nepříznivé (Mansell & Beadle-Brown, 2010). Praxe personálu se vyznačuje depersonalizací (odstranění znaků a symbolů individuality a lidskosti), zavedenou a neměnnou rutinou (pevné rozvrhy bez ohledu na preference a potřeby), hromadné zacházení a sociální odstup (symbolizující rozdílný status pracovníků a obyvatel) (King, Raynes a Tizard, 1971).

Výsledkem takové praxe je sociální vyloučení, nedostatek příležitostí k rozhodování a osobnostní rozvoj, ztráta individuality a zneužívání, a posilování stigmatizace a postojů vůči lidé s mentálním postižením "nejsou jako my" (Wolfensberger, 1975; Bogdan & Taylor, 1989).

Přímý vztah mezi institucionální podobou zařízení a pracovními postupy zaměstnanců podrobně popsal Goffmanem (1961). Existují ovšem také důkazy o tom, že některé postupy zaměstnanců, které lze obvykle nalézt v institucích, jsou občas uplatňovány v komunitních modelech služeb s negativními důsledky pro uživatele (Clement & Bigby, 2010; Bigby et al, v tisku; Sinason 1993).

Také je velmi důležité informacím rozumět. Tím se otevírá nepředstavitelný prostor pro vzdělávání uživatelů pobytových služeb, přičemž v této chvíli nemáme na mysli vzdělávání dle právních norem. Jde o vzdělávání v tom smyslu, že uživatelé mají právo na riziko a potřebují se s ním naučit pracovat. Že mají vlastně řadu práv a také povinností. Potřebují se naučit spousty dovedností, atd.

Jedna z dalších věcí, kterou se obě skupiny musíme naučit, je využívání dostupné podpory a pomoci v místních komunitách. V tomto ohledu nám situaci ulehčují komunitní plány měst a obcí, které jsou již velmi rozšířené. Praxe ukazuje, že využití místních služeb pomáhá uživatelům najít další rozměr jejich života, který byl v řadě případů velmi omezený.

Poskytovatelé a vzdělávání k deinstitucionalizaci

PhDr. Mgr. Lada Furmaníková, Ph.D. Konzultantka a lektorka vzdělávacích programů

Konzultantka a lektorka vzdělávacích programů pro management sociálních služeb, sociální pracovníky a pracovníky v sociálních službách. Externě působí na Katedře řízení a supervize v sociálních a zdravotnických zařízeních na FHS UK v Praze. Vystudovala obor speciální pedagogika a poradenská psychologie na PedF UK v Praze a obor Sociální práce na FF UK v Praze. V oblasti sociálních služeb působí od roku 1997. Od roku 2010 se věnuje problematice deinstitucionalizace sociálních služeb.

Příspěvek:

Vzdělávání a profesní rozvoj pracovníků je jedno z klíčových témat v oblasti sociálních služeb. Zásadní roli zde hraje management, jehož úkolem je nejen poskytnout pracovníkům adekvátní prostor a podporu při vzdělávání, ale také zajistit možnost aplikovat bezprostředně nové poznatky a dovednosti do praxe. Během transformačního procesu dochází k řadě změn, které vyžadují nejen změnu znalostí, ale především změnu dovedností a postojů. Poskytovatel proto musí citlivě kombinovat různé typy externí podpory (kurzy, konzultace, supervizi ad.) tak, aby vzdělávací plán organizace mohl naplňovat jak individuální vzdělávací potřeby pracovníků, tak potřeby poskytovatele spojené s řízením transformační změny, resp. s dosažením vize.

Supervize v podmínkách transformace sociálních služeb

PhDr. Jiří Tošner Hestia

Předseda sdružení HESTIA, o.s., garant HESTIA – Metodického a vzdělávacího centra, projektový manažer. Zabývá se lektorskou a supervizní činností v oblasti řízení lidských zdrojů s důrazem na oblast pomáhajících profesí. Specializuje se na psychoterapeutické vzdělání a výcviky, praxe ve vedení kurzů a supervizí s využitím skupinové dynamiky a psychoterapeutických metod, management dobrovolnictví, teorie i praxe dobrovolnických programů.

Příspěvek:

Součástí systému vzdělávání v rámci projektu transformace sociálních služeb je supervize, která je zaváděna, respektive prohlubována ve 32 zařízeních sociálních služeb zařazených do projektu transformace. Supervizi v průběhu projektu garantuje a koordinuje sdružení „HESTIA – Metodické a vzdělávací centrum“ ve spolupráci s týmem 40 externích supervizorů.

Ve většině případů se supervize rozeběhla úspěšně, obvykle od počátečního ostychu a obav postupně k vytváření supervizního vztahu, vyjasňování pravidel, budování atmosféry důvěry a vzájemného sdílení.

Tam, kde současná supervize navazuje kontinuálně na již započatý supervizní proces v zařízení a kde jsou již vybudovány základy supervizního vztahu, tam již většina členů týmu přichází na supervizi s jasnou představou o zakázce a požadavku na výstupy ze supervizí.

V několika málo případech se objevila zpočátku malá důvěra v supervizi, spíše odmítavý postoj některých jednotlivců včetně zdůvodnění, že supervizi nepotřebují. Při hlubším rozboru se objevují očekávané důvody, že tento postoj může být zapříčiněn negativními zkušenostmi z minulých supervizí, či nedostatečnou důvěrou mezi pracovníky navzájem a absencí pocitu bezpečí během supervizí.

Obvykle teprve po několika setkáních se uplatňují motivační prvky pro aktivní účast na supervizi a je patrný posun k pozitivní změně, kdy se daří pojmenovat slabá místa v kontextu přijímání/odmítání supervize a otevřít tak prostor k další diskusi.

Ve všech případech hraje zásadní roli: „... **vzájemná důvěra mezi pracovníky navzájem a důvěra mezi pracovníky a supervizorem**“.

Pouze v jednom případě, vzhledem k velké různorodosti týmu co do profesí a dále vzhledem k odchodu dvou pracovníků ze zařízení, byla po vzájemné dohodě a projednání s vedením zařízení práce této skupiny ukončena.

Hlavní témata, společná pro většinu skupin a prolínající se do všech ostatních témat:

- **proces transformace** – vyjasňování procesu, eliminace obav, podpora v kontextu komunikace ohledně transformace, motivace klientů;
- **komunikace** – uvnitř týmu, komunikace směrem k vedení – přenos informací, kompetence jednotlivých pracovníků;

Seminář seznámí účastníky podrobněji s nejčastěji se vyskytujícími tématy supervizí.

Supervize v zařízeních sociálních služeb zařazených do projektu transformace se ukazuje, přes počáteční nedůvěru a obavy v některých zařízeních, jako funkční nástroj:

- poskytování zpětné vazby o průběhu procesu transformace v jednotlivých zařízeních;
- podpory pracovníků sociálních služeb, kteří kromě svých každodenních povinností jsou postaveni před proces transformace, který u řady z nich vzbuzuje obavy a nejistoty jak o klienty, tak o svoji profesní roli;
- v poslední řadě projekt přispěl k systematickému zavedení supervize do některých zařízení, kde dosud neprobíhala;

Vzdělavatelé a deinstitucionalizace

Doc. PhDr. Jan Šiška, PhD. **Karlova Univerzita**

Mgr. Radek Rosenberger **DOZP Stod**

PhDr. Jan Šiška, PhD. je docentem na Pedagogické fakultě Univerzity Karlovy v Praze a Západočeské Univerzity. V devadesátých letech minulého století působil v pobytovém zařízení pro lidi s mentálním postižením ve Velké Británii. Po návratu do České republiky se zabývá problematikou podpory lidí s mentálním postižením zejména v oblasti vzdělávání, bydlení, práce a zplnomocňování. Jan se podílel na řadě evropských výzkumných a monitorovacích studií se zaměřením na deinstitucionalizaci a lidská práva lidí se zdravotním postižením. Je konzultantem evropské asociace lidí s mentálním postižením a jejich rodin Inclusion Europe, národním zpravodajem evropské organizace Academic Network of European Disability Experts, místopředsedou odborné sekce pro komparativní politiku a praxi při Mezinárodní asociaci pro výzkum mentálního postižení, IASSID. Jan je autorem řady domácích i mezinárodních odborných publikací.

Mgr. Radek Rosenberger, sociální pracovník; vedoucí úseku služeb DOZP Stod; externí vyučující na VOŠZ Karlovarská v Plzni, obor sociální práce; lektor. V pomáhající profesi od roku 1992; v procesu deinstitucionalizace intenzivněji zapojen sedm let. Člen pracovní skupiny Vzdělávání k deinstitucionalizaci.

Deinstitucionalizace je proces přímo závislý na lidských zdrojích. Postoje a odborná připravenost personálu patří mezi klíčové faktory. Stereotypy ústavní péče jsou však hluboko zakořeněné a ohrožují kvalitativní změny. V diskuzi se budeme zabývat otázkami, jak nejlépe připravovat pracovníky sociálních služeb tak, aby byli připraveni pro službu v podmínkách komunity. Rovněž se budeme zamýšlet nad možnostmi a metodami učení se ze zkušenosti jak v ústavním prostředí, tak prostředí komunity.

Bádání v (de)institucionalizaci

Mgr. Soňa Vávrová, PhD.

Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně

Soňa Vávrová působí na Fakultě humanitních studií Univerzity Tomáše Bati ve Zlíně, kde se vzdělávají studenti v sociálně pedagogických, v pedagogických a ve zdravotnických oborech, a to v prezenční i kombinované formě studia. Mnozí studenti pracují v sociálních službách a někteří z nich i v transformujících se zařízeních, kdy se ve svých kvalifikačních pracích zaměřují na výzkum v dané oblasti.

Před nástupem na univerzitu pracovala šest let v domově pro osoby se zdravotním postižením na Velehradě, kde se seznamovala s životními příběhy jednotlivých uživatelů. Tato zkušenost ji vedla k zamýšlení se nad životními perspektivami lidí žijících v „ústavních“ zařízeních a k hledání nových možností a alternativ.

Příspěvek:

Téma (de)institucionalizace je v dnešní době natolik aktuální, že se často dostává do centra zájmu studentů oborů pomáhajících profesí, tedy profesí zaměřených na práci s lidmi a pro lidi. Studenti sociálních, zdravotnických i pedagogických oborů, z nichž mnozí již působí v praxi, se velmi často ve svých kvalifikačních, bakalářských i diplomových pracích zabývají, v teoretické i v praktické rovině, oblastí sociálních služeb. Jejich bádání tak bývá zaměřeno na pobytové, ambulantní i terénní služby, kdy například komparují životní způsob osob se zdravotním postižením či seniorů žijících v přirozeném sociálním prostředí se životním způsobem institucionalizovaných osob (uživatelů žijících v zařízeních pobytových sociálních služeb typu domova pro osoby se zdravotním postižením, domova se zvláštním režimem nebo domova pro seniory). Ve svých zjištěních často dospívají k závěrům, že rozhodnutí o využití pobytových sociálních služeb bývá ovlivněno spíše životními okolnostmi, než vlastním rozhodnutím jedince. Uvedená skutečnost následně ovlivňuje i spokojenost uživatele pobytové sociální služby a jeho další životní dráhu. Tyto i mnohá další zajímavá zjištění mohou studenti odhalit ve svých bádáních, a tím nastínit pracovníkům nový / jiný pohled na poskytovanou službu nebo její uživatele.

Na tomto místě se naskýtá otázka: *Jak mohou studentí svými bádáními v oblasti (de)institucionalizace pobytových sociálních služeb přispět pro praxi?*

Vzhledem k tomu, že si již v průběhu svého studia osvojují teoretické znalosti vycházející z nejnovějších poznatků v oblasti poskytování sociálních služeb, měli by být schopni rozlišovat dobrou praxi a tuto popisovat ve svých závěrečných pracích. I jejich bádání by mělo vycházet z nejnovějších poznatků a tyto reflektovat. V praktické části práce – ve svých bádáních se pak mohou zabývat problémy konkrétního zařízení / konkrétních sociálních služeb a zjišťovat a popisovat skutečnou / viděnou realitu. Aplikační / praktický cíl práce by měl směřovat do praxe, tedy ke konkrétním návrhům na změnu (např. přístupu k uživatelům nebo systému poskytování zkoumané služby). Pokud budou pracovníci z praxe ochotni přijímat od studentů podněty a s nimi spolupracovat, jistě lze z uskutečňované spolupráce vytěžit pro obě strany maximum. Student se do hloubky seznámí s principy poskytování dané sociální služby a poskytne organizaci zpětnou vazbu vycházející ze zjištěných skutečností v průběhu výzkumu, který může být uskutečněný i na zakázku organizace.

Studenti ve svých bádáních uplatňují kvantitativní, kvalitativní či smíšenou výzkumnou strategii. V prvním případě hojně využívají techniku dotazníkového šetření, v jehož průběhu shromažďují kvantitativní data (čísla), která vypovídají o tom, jaká je skutečnost (např. jaká je míra spokojenosti s poskytovanou službou nebo jaké je hodnocení její kvality uživateli). Ve druhém případě, za využití kvalitativní výzkumné strategie, ve které převažuje technika hloubkového rozhovoru, hledají skryté příčiny zkoumaného jevu (např. co ovlivňuje míru spokojenosti s danou službou nebo jaké skutečnosti ovlivňují hodnocení kvality dané služby uživateli). Uvedené dva přístupy lze i kombinovat – nejprve tedy zjistit míru měřeného jevu a poté hledat příčiny.

Z předloženého stručného přehledu vyplývá, co lze od bádání studentů očekávat a je tedy jen na poskytovatelích sociálních služeb, zda dokážou této nabídce smysluplně využít tak, aby se realizované výzkumy studentů nestaly pro organizaci zbytečnou zátěží, ale naopak vítanou pomocí a podporou.